

III. 'Selim'in Sırkatibi Ahmet Efendi tarafından tutulan ruzname. ARIKAN, Sema. Bil. Uz. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988. 543s. Danışman: Doç.Dr.Kemal Beydilli.

- Selim III
* Ruzname

4 - Cod. Turchi 6 (f. l. 17) (2261)
روزنامه دائمی 102 varak (XVI. yy.)

Biblioteca Casanatese di Bologna
(Via S. Ignazio 52)

I - Rûz-nâme-i dâimî budur.

"... malûm olsun kim her ferde her sâlde bir rûznâme lâzımdır tâ kı her senede eyyâm-ı şuhûr-ı arabıyyenin gurresi ne güne gelür ve rûmî ayların evveli ne gündendir ve âfitâp kangî günde kangî burca tahvil eder..."

II - Hesap meseleleri

« عن مقاطعة رميدوخانة مصلح الدين عن رئيس خاصه . . عن واجب سنه ٩٧٨ »

III - İnşâ örnekleri

RUZNAME

1 Post

23462 QUEMENEUR, J. "La Ruznama de M'hamed Belkhodja." *IBLA* 31, no. 121 (1968) 17-44.

2 NISAN 1982

Ruzname

NAVONI, J. B. Rouz-namé, ou Calendrier perpétuel des Turcs, avec des remarques et des exemples sur la manière de compter les lunaisons, et avec des tables pour trouver la correspondance des dates entre l'ère turque et l'ère vulgaire. *Fundgruben des Orients* 4 (1814), 38-67, 127-149, 253-277. Ruzname

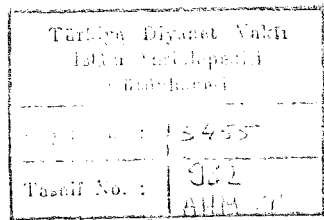
دلائل تاريخية
تاريخ مصر القديمة
إتقان العمل بالجملة

تأليف

دكتورة ليلي عبد اللطيف

مدرس التاريخ الحديث
بكلية الدراسات الانسانية - جامعة الأزهر
(فرع البنسات)

١٩٨٠

الناشر
مكتبة الخديوي محمد

- ٢١ -

ايضا من تلك الإيرادات ، وذلك تحت اشراف الديوان الدفتري (٢) .

ويرأس « الروزنامجى » ديوان الروزنامة ، وكان الروزنامجى فى بداية العهد العثمانى بمصر شخصية عثمانية ، يرسل من استانبول لتلك المهمة وظل الحال كذلك حتى النصف الثانى من القرن السابع عشر ، وكان الروزنامجى فى البداية يلى الدفتردار فى رئاسة الادارة المالية فى مصر ، ولكن بمرور الوقت زادت مسؤوليات الادارة المالية فى مصر ، لتغير نظام الأرض من « امانات » بسيطة الى نظام الالتزام المعقد ، وزادت إيرادات الخزينة كبا ونوعا ولم يعد الدفتردار الذى أصبح يختار من بين كبار الأمراء المالكين (٣) والذى انصرف الى التنازع على المناصب الهامة ، لم يعد يصلح للادارة الفعلية لمالية مصر لذا عملت الدولة على تنظيم شئون الادارة المالية فى مصر فعهدت الى باشا مصر مقصود باشا « ١٠٥٣ هـ - ١٦٤٣ م » (٤) باعادة تنظيم العلاقة بين ديوان الروزنامة ، والديوان الدفتري ، فنقل السلطة الفعلية فى ادارة خزينة مصر الى الروزنامجى ، وكان يتمتع بالخبرة الفنية العالية والمستوى المطلوب من الدراية بشئون المالية (٥) على العكس من الدفتردار الذى لم يعد أكثر من أمير مملوكى ذو نفوذ سياسى فقط .

(٢) الديوان الدفتري : - هو الديوان الذى أسندت اليه مهمة الاشراف العام على مالية مصر ، وقد اخص بطرح مقاطعات الالتزام الخاصة بالأرض والجمارك ، فى المزايد ، ويرأسه الدفتردار يعاونه وكيله « كتخداه » ومجموعة من الموظفين ، وقد كان الدفتردار فى بداية العهد العثمانى بمصر شخصية عثمانية يختار من بين رجال الخزينة السلطانية فى استانبول ، ولكن فى القرن السابع عشر سيطر الأمراء المالك على هذا المنصب وأصبح الدفتردار يختار من بينهم لا لمقدرته الفنية فى شئون المالية بل لقوته العسكرية وجاهه ونفوذه .

(٣) عبد الرحمن الجبرتي : عجائب الآثار فى التراجم والأخبار
طبعة بولاق ١٢٩٧ هـ ح ١ ص ٢٣ ، ٢٤ ، ٥٠ .

(٤) Hammer, Histoire de L'Empire Ottoman, Paris 1835, (٤)

T, 6, P. 13

(٥) ليلي عبد اللطيف : الادارة فى مصر فى العصر العثمانى
القاهرة ١٩٧٨ ص ٣٠٢ ، ٣٠٣ .

520-56

Ruznâme
Ruznâme

سجلات الروزنامة وخط القيرمه*

نشأة ديوان الروزنامة - رؤساء الديوان - موظفيه
اقسام هذا الديوان « الأقسام » - السجلات الصادرة
عن ديوان الروزنامة - مفهوم خط القيرمه
تاريخ ظهوره فى مصر - طريقة حل رموزه
نماذج من خط القيرمه فى الأسماء والأرقام

امتاز الحكم العثمانى فى مصر وفى غيرها من البلاد العربية ، بالدقة وتسجيل كل صغيرة وكبيرة ، من شئون الحكم والادارة ، ولما كانت أهم شئون الحكم فى ذلك العهد هى المتعلقة بالإيرادات والمصروفات الخاصة بولاية مصر فقد أظهر العثمانيون اهتماما خاصا ، بالادارة التى تولت الاشراف على ذلك ، وهى ادارة الروزنامة أو ما عرف بديوان الروزنامة (١) وقد عرف العثمانيون هذا الديوان كأحد أجهزة النظام المالى فى مقر السلطنة نفسها فنقلوه الى مصر بعد الفتح عندما استقرت الأمور فيها على عهد السلطان سليمان المشرع (١٥٢٠ - ١٥٦٦ م) بعد اعلانه لقانون نامه مصر ١٥٢٥ م ، الذى نظم شئون الادارة والحكم فيها .

واختص ديوان الروزنامة ، بجمع الأموال الاميرية إيرادات مصر من ضرائب الأرض والجمارك والمناصب ، والاشراف على مصروفات مصر

تقدمت هذا البحث فى الاسبوع العلمى الثانى لسمنار الدراسات العليا للتاريخ الحديث بجامعة عين شمس المنعقد فى الفترة من ٧ الى ١٢ مايو سنة ١٩٧٧ ولظروف خاصة لم استطع القاءه فى الندوة فاكتفيت بنشره هنا .

(١) روزنامه : - كلمة فارسية من شقين « روز » وتعنى النهار أو اليومية ، نامه بمعنى دفتر الحوادث ، فروزنامه تعنى دفتر الحوادث اليومية أو الحساب اليومى ثم أصبح معناها المكتب أو الديوان الذى يقوم بضبط ، وتحضير الحسابات فى الدفاتر اليومية .

Arabic and Persian, plus numerous other works on standard religious subjects such as *ḥadīth*, exoteric Qurʾān commentary, and Shāfiʿī jurisprudence, some of which have only been preserved in excerpts in his biographies.

Bibliography: In addition to the texts mentioned in the article, see L. Massignon, *La vie et les œuvres de Ruzbihan Baqli*, in *Opera minora*, ed. Y. Moubarac, Beirut 1963, ii, 451-65; H. Corbin, *En islam iranien*, Paris 1972, iii, 9-146; C. Ernst, *Words of ecstasy in Sufism*, Albany 1985; idem, *The symbolism of birds and flight in the writings of Ruzbihan Baqli*, in *Sufi*, xi (1991), 5-12; idem, *The stages of love in early Persian Sufism, from Rābiʿa to Ruzbihan*, in *Sufi*, xiv (1992), 16-23; A. Godlas, *The Qurʾanic hermeneutics of Ruzbihan al-Baqli*, diss., University of California at Berkeley 1991, unpubl. New editions and French translations of the *Kaṣḥf al-asrār*, *Risālat al-kuds*, *al-Ighāna*, and several minor theological texts are forthcoming from P. Ballansat. (C. ERNST)

RŪZNĀMA (p.), literally "record of the day", hence acquiring meanings like "almanac, calendar, daily journal" etc.

1. As a mediaeval Islamic administrative term.

In the ʿAbbāsīd caliphate's financial departments, the *rūznāmaq* was the day-book (*kitāb al-yawm*) in which all the financial transactions of the day—incoming taxation receipts, items of expenditure—were recorded before being transferred to the *awārāq*, the register showing the balance of taxation in hand. The form *rūznāmaq* points to an origin of this practice in Sāsānīd administration. Later, in Fāṭimid and early Ayyūbīd Egypt, *rūznāma* was used in a sense contrary to its etymological meaning and its usage in the eastern Islamic world, sc. for the rendering of accounts every ten days.

Bibliography: C.E. Bosworth, *Abū ʿAbdallāh al-Khuwāzmi on the technical terms of the secretary's art*, in *JESHO*, xii (1969), 121-2. (C.E. BOSWORTH)

2. In the sense of almanac, calendar [see **TAKWĪM**].

RŪZNĀMEDJĪ (p.-Tkish.), the Ottoman term for the keeper of a daybook (*rūznāme* or *rūznāmce*), referring principally to the official in charge of the register of daily income and expenditure of the central treasury, *khazīne*. From the diminutive form *rūznāmce*, this official was known alternatively as *rūznāmcedjī*, a title often contracted to *rūznāmce* and identical with the name of the daybook itself. The *rūznāmedjī* and his scribal staff formed part of the financial bureaucracy headed by the *baṣḥ defterdār* [q.v.]. The late-15th century *kānūnnāme* of Meḥmed II assigns a relatively high scribal status to the *rūznāmedjī*. This, together with the essential nature of such a register, indicates that the post probably dates from the earliest period of Ottoman administration.

By the mid-10th/16th century, the *rūznāmedjī*'s office was developing two relatively distinct branches. The *rūznāmedjī-yi ewwel*, later *büyük rūznāmedjī* (chief daybook keeper), was the senior official with overall responsibility for recording all kinds of income and expenditure; the *rūznāmedjī-yi thānī*, later *küçük rūznāmedjī* (second, or lesser, daybook keeper) became specifically concerned with recording expenditure on the wages and salaries of palace servants and lesser officials of the central administration.

The designation *rūznāmedjī* was also applied generally to the daybook clerk(s) in various other offices of the central and provincial administration, e.g. keepers of *tīmār rūznāmeleri*, registers of appointments to *tīmār* and *zeʿāmet* [q.v.] holdings.

During the 19th-century *Tanzīmāt* [q.v.], the *khazīne* daybook was retitled synonymously *yewmiyye defteri*, and the *rūznāmedjī* as *yewmiyye kātibī*.

Bibliography: Pakalın, iii, 60-2; İ.H. Uzuncarsılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*, Ankara 1984, 336-9 and passim; K. Röhrborn, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin 1973, 36-9; H. Sahillioğlu, *Ruznamçe*, in [M. Kütükoğlu (ed.)], *Tarih boyunca paleografya ve diplomatik semineri, 30 nisan - 2 mayıs 1986: bildiriler*, Istanbul 1988, 113-39, 333-46.

(CHRISTINE WOODHEAD)

AL-RUZZ (A., vars. *aruzz*, *uruzz*), the Arabic word for rice, *Oryza sativa* L., one of two major cultivated species, the other being the indigenous African variety *O. glaberrima*, both of which spring from perennial rice. Arabic agronomical manuals do not distinguish among the known varieties of wild rice, although several types may well have been employed in addition to the domesticated kind.

From its place(s) of origin in India or China ca. 3,000 BC., the use of rice spread to the Middle East, where it was also cultivated in pre-Islamic times, albeit in limited areas such as Mesopotamia and Jordan. Knowledge of rice spread slowly among the classical cultures of the Mediterranean; its diffusion westward as a cultivated crop is evident in Islamic times and references to its cultivation in al-Andalus from the 4th/10th century are numerous.

The 6th/12th century Andalusī author Ibn al-ʿAwwām, who cites (ii, 55-63), among others, his eastern predecessor Ibn Waḥshiyya [q.v.] (see ms. Bodleian, Hunt. 349, fol. 21), relates various methods of planting rice. These included the familiar (and recommended) submerging of the seedlings in water to drown their weed competitors; however, they were also planted in drier or drained areas which required careful weeding. Transplanting seedlings to the paddy field after they had swollen was the preferred technique, but non-transplanting was apparently also practiced. Milling techniques were basic; the plants were dried after harvesting and then placed in sacks and beaten with metal rods to remove the kernels. After winnowing, the kernels were placed in another bag and beaten to remove the husk. After a second winnowing, the milled, unpolished, white grains were stored in earthenware jars. There is no mention of subsequent polishing of the grains or of using the ancient Indian technique of parboiling the plant to preserve more of its nutrients, such as vitamin B1. Two crops a year were harvested, the summer crop being said to be better than the winter one.

Out of all the cereals known in the mediaeval Islamic world, rice did not seem to enjoy the widespread popularity that wheat, sorghum and barley did. Nevertheless, in areas where it was heavily cultivated, such as the southern parts of the Sawād of ʿIrāk and Khūzistān, rice bread was the staple of the poor (Ibn Kutayba, *Uyūn al-akhbār*, i, 221) and al-Djāhīz reports that it was the favoured fare of misers, who offered it to their guests (*Kitāb al-Bukhālāʾ*, ed. van Vloten, 129; see also H. Zayyāt, *Khubz al-aruzz*, in *al-Machreq*, xxxv [1937], 377-80). The rice bread baker was called *khūbz aruzzi* (the *nisba* of the popular poet of Baṣra Abu ʿl-Kāsim Naṣr al-Khubzaʾ aruzzi [q.v.]). The physician al-Rāzī (d. 320/932) observed that rice bread was less digestible than wheat bread, hence it should be eaten with salty food or with a lot of fat or with milk or garlic in order to prevent ill side effects. In this connection, Canard (122) has remarked upon references to the consumption of rice and rice bread with fish in ʿIrāk. Ibn Zuhr (d. 557/1162) adds

بررسی‌های انجام شده درباره تاریخ روزنامه‌نگاری به پیشینه این پدیده در دوران رم باستان و چین نیز اشاره شده است. از جمله آن که در دوران ژول سزار امپراتور روم، یک نسخه از مذاکرات مجلس سنا برای آگاهی مقامهای کشور و یک نسخه برای آگاهی مردم به نام «آکتاسناتوس» Acta Senatos منتشر می‌گشت. در سرزمین چین نیز در ۸۳۴م برای نخستین بار روزنامه‌ای شامل اخبار سیاسی و قطعه‌های مختلف به نام «کین بال» انتشار یافت و پس از آن روزنامه «تینگ پائو» در ۹۱۱م منتشر شد. در جمهوری ونیز روزنامه‌ای در زمینه اخبار داخلی و خارجی انتشار می‌یافت که مطالب آن بر روی ورقه‌ای نوشته می‌شد و در محل معینی نصب می‌گشت و افراد با پرداخت مبلغی پول می‌توانستند آن را بخوانند. مدتی بعد اینگونه روزنامه‌ها در نسخه‌های بسیار، رونویس و به مردم فروخته می‌شد که چون سکه‌های کوچک پول مربوط به خرید آنها «گازتا» نام داشت، مدتها با رایج شدن روزنامه، نام «گازت» بر روی آن گذارده شد. چنانکه نخستین روزنامه انتشار یافته در فرانسه «گازت» نامیده می‌شد که بعد از مدتی بنام «گازت دو فرانس» به کار خود ادامه داد. بلژیک به اعتباری قدیمی‌ترین کشور اروپایی است که روزنامه به صورت کم و بیش امروزی در آن انتشار یافت. روزنامه «نیو تید نیگن» در ۱۶۰۵م در بلژیک انتشار پیدا کرد. پس از آن در ۱۶۱۵م روزنامه فرانکفورتر جورنال در آلمان انتشار یافت. سپس در ۱۶۲۰م اولین روزنامه هلندی منتشر شد. در انگلستان نیز کار چاپ روزنامه مورد توجه قرار گرفت، و در ۱۶۴۱م روزنامه‌ای در دو صفحه حاوی اخبار پارلمان و خبرهای روز انتشار یافت. «دانیل دوفو» نویسنده رمان معروف «روینسون کروزوئو» روزنامه‌ای به نام «رویو» منتشر کرد که شهرت فراوان پیدا کرد. انتشار روزنامه در آمریکا به ۱۶۹۰م مربوط می‌شود. جالب اینکه انتشار آن در شهر بوستن بعد از شماره نخست ممنوع اعلام شد. بعد از آن در ۱۷۰۴م بود که روزنامه «بوستون نیوزلتر» انتشار یافت و به مدت پانزده سال به کار خود ادامه داد. در روسیه نیز برای نخستین بار در ۱۷۰۳م نخستین روزنامه خبری انتشار یافت.

روزنامه در ایران، درباره نخستین روزنامه چاپ ایران به دو اعتبار می‌توان سخن گفت: نخست انتشار روزنامه با سازمان و تشکیلات منظم که به دوران امیرکبیر مربوط می‌گردد. و دو دیگر آگاهی‌هایی است که درباره روزنامه‌ای قدیمی‌تر و مربوط به دوران محمد شاه قاجار. اطلاع از انتشار این روزنامه بطور عمده مربوط است به آنچه که در مجله انجمن آسیائی لندن (جلد پنجم سال ۱۸۳۹م) درباره آن نوشته شده است. به اعتبار نوشته مزبور،

در تعلیم و تربیت شاگردان این دبیرستان داشت که از بهترین دبیرستان‌های تهران محسوب می‌شد.

مرحوم استاد رضا روزبه به تألیفات و تحقیقات متعددی در زمینه فقه یا علوم روز دارد که تاکنون به چاپ نرسیده و فقط کتابی به نام خداشناسی از ایشان چاپ و منتشر گردیده است و در سالهای آخر عمر با همکاری شهید سید محمد کاظم موسوی به تدوین یک دوره کتاب پرداخت به نام عربی آسان در چهار جلد. وی سرانجام به دلیل ابتلا به مرض سرطان در ۱۳۵۲ش دنیا را وداع گفت.

منبع: «به یاد مرحوم استاد روزبه»، کیهان فرهنگی، سال چهارم، شماره ۸ اختیاری، ۵۲. حسین فغان عراقی

روزبه بیگم (م ۱۹۲۵ ق)، از زنان دانشور عالمه شاعره. فنون علم و ادب و شعر را نزد اساتید فن فراگرفت و در ادبیات و شعر مقامی شامخ یافت. آقابزرگ تهرانی دیوان او را در *الذریعه* ذکر نموده و می‌نویسد... از زنان شاعره و حکیم، شاه محمد قزوینی در تذکره خود به شرح حال وی پرداخته است. مطلع زیر یکی از غزل‌های او است:

هر زمان دارم هلاکی با حیات آمیخته

زان تغافلها که کردی التفات آمیخته

علیشیر نوائی و علامه دهخدا نام او را در مؤلفات خود ضبط کرده‌اند.

منابع: الذریعه، ۳۹۰/۱؛ لغت نامه دهخدا، ۱۳۴؛ مجالس النفایس، ۴۰۰؛ مشاهیر زنان ایرانی، ۱۰۸. عبدالحسین شهیدی صالحی

روزنامه، واژه‌ای مرکب از روز + نامه است که روزنامه‌چهره در متن‌های کهن آمده و معرب آن را روزنامج می‌گفتند. در متن‌های تاریخی به عنوان شرح گزارش روزانه رویدادها مورد توجه بوده است. این واژه در زبان فرانسه به صورت «ژورنال» به کار برده شده است. در دوران قاجار به گزارش روزانه یا «رایورت»‌های وقایع نگاران دولتی نیز گفته می‌شد. واژه روزنامه در سروده‌های شعری دوران کهن نیز آمده مثلاً فردوسی می‌سراید:

گزیت و خراج آنچه نام برد

سه روزنامه بموید سپرد

و نظامی چنین گوید:

چون در آن روزنامه کرد نگاه

روز بر وی چو نامه گشت سیاه

روزنامه به معنی آنچه که امروز با آن روبرو هستیم، پدیده‌ای است که در پی اختراع صنعت چاپ در جهان رخ می‌نماید. در